

Családszociológiai felmérés

a sepsiszentgyörgyi Líceum lakónegyedben

II.

A családtervezés a család belső, intim, tudatos tevékenysége, mely — többek között — a születendő gyermekek számát, az első szülés idejét és a gyermekek közötti korkülönbséget írja elő. A társadalom közvetve szól bele a családtervezésbe az anyát és gyermeket védő intézkedésekkel vagy a születések számát optimalizáló rendelkezésekkel.

Az emberek nagy részének van elképzelése a család optimális méreteiről, a gyermekek közötti ideális korkülönbségről és a nemek arányáról. Am a gyakorlatban, az elképzeléseket nem lehet teljesen megvalósítani; véleményük változik a házasság folyamán, s többnyire elfogadják a véletlen hozta állapotokat. Ennek a társadalmi tapasztalat bizonyította jelenségnek néhány mozzanatát tárgyaljuk a felmérés további eredményeinek ismertetésében.

Hány gyermekes legyen a család?

A családonkénti tényleges gyermekszámot már ismerjük az első részből*, most ugyanazokat az adatokat hasonlítjuk össze az ideálisnak nyilvánított gyermekszámokkal:

családonkénti gyermekszám	ideálisnak mondott		tényleges	
		%		%
0	—	—	8	10,5
1	2	2,6	20	26,3
2	30	39,3	34	44,9
3	31	41,1	9	11,8
4	8	10,5	3	3,9
5	2	2,6	1	1,3
6	3	3,9	1	1,3
Összesen	76	100,0	76	100,0

A családok átlagos gyermekszáma a valóságban 1,81, az emberek eszményeiben viszont 2,83. Ez azt jelenti, hogy mindenki átlag egy gyermekkel többet mondott, mint amennyit világra hozott és nevel.

* Az első rész az 1974. 1. számunkban jelent meg.

Nagy tehát az eltérés a családok elképzelése és a megvalósítás között. A kialakult eltérés sem oszlik meg egyenletesen családonként. Ha az óhaj megegyezne a valósággal, akkor az első táblázatban az átlók mentén sorakoznának a számok, azaz akinek egy gyermek a célja, annak egy gyermeke is volna, viszont akinek 6 gyermek az eszménye, annak hat is lenne. Legegyezőbb gyermekszám a kettő: 19 esetben azonos az eszmény a valósággal; a hármas eszmény és valóság egyezik négy családnál; eszerint 53 családnál más az ideálisnak nyilvánított és más a gyakorlatban megvalósított gyermekszám: 7 esetben az eszmény kevesebb, 46 esetben viszont az eszmény több.

A meg nem valósított óhaj okait (ami a legtöbb esetben egyet jelent a több gyermek nem vállalásával) valamennyire tisztázhatjuk, ha megvizsgáljuk az eszményi és tényleges gyermekszám arányát foglalkozási rétegenként. Ezt a grafikonokon láthatjuk.

A foglalkozási rétegek közül a munkásság a legkiegyensúlyozottabb. Felénél több családban azonos az óhaj a valósággal. A tényleges gyermekszám magasabb az eszményinél, a sokgyermekes családok ideálja nem haladja meg a három gyermeket. Arra következtethetnénk ebből, hogy a munkásréteg termékenysége csökkenni fog. Felmérésünk azonban nem eléggé széles körű ahhoz, hogy általánosítani tudnánk ezt a meglátásunkat. Az értelmiségiek grafikonja viszont azt jelzi, hogy a gyermektelen és egy-két gyermekes családok dominálnak a valóságban, holott eszményük zöme három vagy annál több gyermek. Kétségtelen, hogy érdemes lenne alapos ellenőrző felmérést végezni ezen a téren. A mi felmérésünkben az a „levegőben lógó” igazság tűnik ki világosan, hogy amilyen mértékben haladunk felfelé az iskolai végzettség terén, úgy növekedik a távolság a kinyilatkoztatott eszmény és a megvalósított realitás között. A munkásréteg család-ideálja mérsékelt, esetenként azonban a négy-öt-hat gyermeket is elfogadják, s fölnevelik. A munkásságnak nincs öt-hat gyermekes ideálja, az értelmiséginél van ilyen eszmény, de nincs gyermek. Eszményüket a gyermekek pozitív jellemalakulásával és a népszaporulat szükségességével indokolják. Az öt-hat gyermekes eszmény meg nem valósításának magyarázatait idézem:

- „öt fiút akartunk, amikor összeházasodtunk, de nem bírjuk meg a több gyermeket [kettő van]” — havi jövedelem 4000 lej felett, autót vásárolnak;
- „a legidősebb gyermek meghalt”, és nem mertek többet kockáztatni, négy gyermekük van — havi jövedelmük 2600 lej;
- „a feleségem megoperálták, kettőnél több nem lehetett” — havi jövedelme 2900 lej.

Az ötgyermekes munkáscsalád havi jövedelme 2040 lej, szeretik a gyermeket. A hatgyermekes anya gyermekeit falun nevelte, a hat közül mérnököt végzett egy, érettségizett egy, szakmai iskolát végzett négy; a hatgyermekes anyának viszont mindössze öt unokája van.

A négygyermekes család eszmény minden rétegben előfordul, gyakorlatban csak a munkásoknál és a már idézett értelmiséginél. Mi emeli a négy gyermeket eszményi rangra, és miért marad csak elképzelés? Lássuk az indokolást:

- hatgyermekes anya: — „ne legyen akkora kín, mint nekem a hat; szép a nagy család, de az anyagiaktól is függ”;
- háromgyermekes anya: — „mert otthon mi is sokan voltunk, az úgy szép” — nem vállalja a negyedik gyermeket, mert családtagonként havi átlagjövedelmét kevésnek tartja a mai igényekhez;
- kétgyermekes anya: — „otthon heten voltunk testvérek, most is segítjük egymást”;

- kétgyermekes anya: — „legyenek sokan testvérek, nem lesznek önzők, mi is nyolcan voltunk“;
- egygyermekes anya: — „otthon kilencen voltunk, de engem ez az egy is tönkretesz“ — technikai végzettségű, havi átlagjövedelme 3100 lej;
- gyermektelen nő: — „úgy tanítottak, nagymamának tizenhat volt, nekem nem lett egy sem.“

Három-négy gyermek a legtöbb értelmiségi eszménye. Csak eszménye, mert több sokgyermekes munkáscsalád van, mint amennyi értelmiségi. Az eszményt az értelmiségi meggyőződésből vallja: „ennyi szükséges az egészséges népszaporulathoz.“ Meg nem valósítását így indokolják: — „anyagi akadály van“; „kevés a keresetem ahhoz, hogy mindent juttassak a gyermeknek“; „nincs kondíció“; „ha itthon lennék“. A többi érv betegségre vonatkozik.

A motiválás anyagias, kényelmi álláspontú. A meggyőződésből vallott eszmény bemagolt lecke felmondásához hasonlít. Természetesen ez a megállapítás (és vád is egyben) nem vonatkozik az egész értelmiségre, csak az ilyenképpen érvelő rétegre. Találunk az értelmiségiek között négygyermekes, pozitív példákat is. Ezen a téren az értelmiségi kétféle összetételű, a tudatosan több gyermeket vállaló és a több eszményt hirdető. A rétegződés okát emberi minőségi különbségeknek tulajdoníthatjuk. Sajnos, a mindennapok visszatérő jelensége, hogy a munkásság, melynek eszménye kisebb, de gyermeke több, példának tekintti az értelmiségit. Az értelmiségi mindig presztízs-réteg volt, bárha munkásságunk csak a három-négy gyermekes családok példáját követné.

Többgyermekes eszmény található a munkásságnál és tisztviselő rétegnél is. Motiválásuk szorosabban kötődik a hétköznapi élethez. Leggyakoribb a közmondás: „egy gyermek nem gyermek, két gyermek fél gyermek, három gyermek egy gyermek.“ „Négy gyermektől több szeretetet kap a szülő és testvér is“; „ha egy meghal, kettő megmarad“; „látom, nálunk hárman voltunk, egyedül maradtam“.

Anyagi potenciáljukat valóban nagyon igénybe veszi a növekvő igények kielégítése. Az igények nyilvánosság előtt bizonyított kielégítése presztízskérdés a kisvárosi ember szemében, hangsúlyozottan észleljük ezt a nagytömegű falusi származású családoknál, akik a társadalmi felemelkedést „státusz-szimbólumok“-kal is bizonyítják, mint televízió, porszívó, jó öltözet, plüss-takarók, de különösen a nagy eszem-izmosos névnapok, keresztelők révén. Az értelmiségi lemond a nagy lakomákról, nála a vendéglő, de mindenekelőtt a kocsis problémája kerül előtérbe.

A kétgyermekes családeszmény és a valóságos szám megközelíti egymást; a tisztviselő- és munkásréteg eszménye. A munkásság a közvetlen mellette élő réteg eszményét vette át, a kétgyermekes tisztviselő rétegéét. Motiválásuk a sok gyermek esetével ellenkező előjellel ismétlődik. Akik sokan voltak testvérek, azért állítanak kisebb eszményt, hogy ne legyen annyi baj, több jusson a gyermekeknek. Leggyakrabban a gyermek jellemalakulására utal a motiválás: „ha egyke, önző, nincs benne szeretet“; „az egyke elkényeztetett, nem tud illeszkedni“; „ha ketten vannak, van testvére, nem áll egyedül a világban“. De — „kettő éppen elég“; „kettőnél több nem kell“.

A kétgyermekes anyák elégedettek teljesítményükkel. Az egykéseknek egy kevés, de... az örökösen ismételt szubjektív érvek. Az egykés anyák 40%-a maga is egyke. Felmérésünkben két egygyermekes eszmény szerepel. Az egyik az ötgyermekes anyáé, a másik egygyermekes eszményt érettségivel rendelkező munkásnő fogalmazta meg, férje mérnök, két gyermeke van. A válasz így hangzott: „egy bőven elég“, hogy „mutatóba legyen — s mellette az anyának maradjon ideje élni“. Nem

lehet szó nélkül hagyni az ilyen választ. Ám legyen olykor valakinek hangulati véleménye, okozhatja bosszúság is, de ez vállalt, tudatos vélemény volt. Értékelésben megint csak a kispolgári felfogáshoz jutunk, a cél eszközzé vált, a gyermek, aki minden felnőtt ember életcélja, a „mutatóba” eszköze lett. Olyan jelenségről van itt szó, amit Herédi Gusztáv a *Korunk* demográfiai számában megjelent vezércikkében (1973. október) a nők elidegenülésének, női lényegüktől, az anyaságtól történő elidegenülésnek nevezett.

Mit mondanak a gyermektelenek? Érvelésük egyszerű és egyöntetű: „szerettem volna, de nem lett.” A környezeti tapasztalat alapján helyet adhatunk ennek a motíválásnak, azzal a fenntartással, hogy van azért individualizmus és hagyatás is a családokban. A gyermektelen házastársakat, függetlenül attól, hogy önzés vagy betegség okozza-e, elítélik az emberek. Elsősorban azért, mert a felmérésünkben szereplő családok életcéljukat kivétel nélkül a gyermeknevelésben látják. A gyermektelen házastársokról azt tartják, hogy nincs miért dolgozniuk, küzdeniük az életben: „nincs se örömük, se bánatuk”; „önzőkké, zárkózottakká válnak; a gyermek viszont lemondásra készíti az embert, és sokkal, de sokkal megértőbbé teszi”. Sokan tartják a gyermeket a házasság összetartójának. A negatív ítéletek mellett sorakoznak a lenéző, sajnálkozó és irigykedő vélemények: „gyermek nélkül nem élet az élet, öröm is van a gyermek után, de gond is”; „nincs folytatása az életüknek, mindenki ki tudja használni őket”; „öregségükre senkijük se lesz”; „csak boldogok, mehetnek mindenfelé — nincs gondjuk”. Egy esetben felmentő az ítélet: ha a gyermeknevelést társadalmi tevékenységgel pótolják. A gyermekes családok nem vállalják a gyermektelenséget, a gyermektelenek pedig vágnak a gyermekre. Ezen a téren örvendetesen egészséges a társadalmi tudat.

A sokgyermekes családról változatosabbak a vélemények: „kalapleemelő és fájó szívű”; „nagyon nehéz és nagyon szép”; „bátor emberek, vagy szegények és becsületesek”; „vagy nagyon szeretik a gyermeket, vagy nagyon meggondolatlanok”; „legnehezebb, de a legszebb a világon”. Véleményük olyan összhatást kelet, mintha azt mondanánk: „fogjuk meg és vigyék — én nem kérek belőle.” Úgy képzelik, hogy a sokgyermekes anya szusszanni sem tud a gyermekektől, állandóan körbe van véve, s ahányszor növekedik a gyermekszám, annyiszor csökken a szabadidő. Ezzel szemben fölmérésünk szerint az egygyermekes anya 2,5 órát foglalkozik gyermekével, a kétgyermekes 2,6 órát, a háromgyermekes 2,8 órát. A gyermekkel való foglalkozás különben a gondozásra összpontosul és nem a nevelésre — ami bizony nem jó. Minden anya kevesli az időt, amennyit a gyermekével foglalkozik. De mikor foglalkozhatna többet? Délelőtt dolgozik, délután ebédfőzés, mosás, takarítás stb. A gondozáson kívüli foglalkozás kisebbségnél a mesemondás, séta, játszás, nagyobbaknál a lecke-kikérdezés, ellenőrzés; a legtöbb szülő nevelési elve az önállóságra, függetlenségre szoktatás. A többgyermekes családokban a függetlenség és önállóság könnyebben megvalósítható, mint az egykésekénél, kettőskékénél. A nagyobb gyermek feladata a kisebb „szemmel tartása”. Az egyik segít, vigyáz a legkisebbre, tisztába teszi, dajkálja, „ha beteg, van akire hagyjam” — (négygyermekes anya). „Ha egy lenne, folyton én kellene vigyázzak, nehogy valamit magára húzzon, megfogjon, de így a két nagyobb tudja már, mit nem szabad, és este nincs gondom rájuk, együtt elszórakoznak.”

Az ismertetést foglaljuk össze:

— mind az eszményi, mind a tényleges gyermekszám tekintetében uralkodó a kettő.

A tényleges és eszményi gyermekszám családonkénti megoszlása

		↑ Ideális gyermekszám							
		0	1	2	3	4	5	6	ÖSSZ.
Tényleges gyermekszám	0			1	5	2			8
	1			7	12	1			20
	2		1	19	8	2	2	2	34
	3			2	4	3			9
	4			1	1			1	3
	5		1						1
	6				1				1
	ÖSSZ.	0	2	30	31	8	2	3	76

— az eszményi családonkénti gyermekszám növekedik az iskolai végzettséggel, a munkásrétegtől az értelmiségi felé haladva. A megvalósított gyakorlat ugyanilyen irányban csökken;

— a kétfős gyermekszám küszöb. Az anyák a harmadik gyermeket ritkán vállalják. Többnyire anyagi okra hivatkoznak, vagy arra, hogy nincs kire hagyni a gyermeket. A harmadik gyermek nemvállalásának okát abban látjuk, hogy a kialakult életviteli értékrend megvalósításának óhaja kialakít egy olyan elképzelést, amely szerint anyagi potenciáljuk nem bírja meg a három, négy gyermek felnevelését;

— a jövőben az ideálisnak nyilvánított családméret a három felé fog eltolódni. Az eltolódás első kiváltói a társadalmi családvédelmi intézkedések, a második a társadalmi elvárás tudatosulása, a harmadik pedig az értelmiség három-négy gyermekes eszményének követése más rétegek részéről;

— a tényleges családméret a kétgyermekesnél fog stagnálni — a közeljövőben. Nagyobb távú előrelátásokba nem bocsátkozhatunk. Annyit azonban felmérésünk tapasztalatára támaszkodva megkockáztathatunk: a generációváltás után valószínű, hogy a háromgyermekes család is gyakoribb lesz. Lejátszódhat olyan folyamat (mint a névadásnál), hogy az értelmiségi tudatos cselekedetét más rétegek motiválás nélkül, divatból követik. A közeljövőben viszont a munkásréteg a társadalmi mobilitás és városiasodás következtében elkerüli a négynél több gyermek szülését. A gyermektelen és egykés családok az erősödő társadalmi elvárás, a növekvő tudatszint és életszínvonal, a félnormás és bedolgozó munkalehetőségek kiterjesztésével felemelik családonkénti gyermekszámukat.

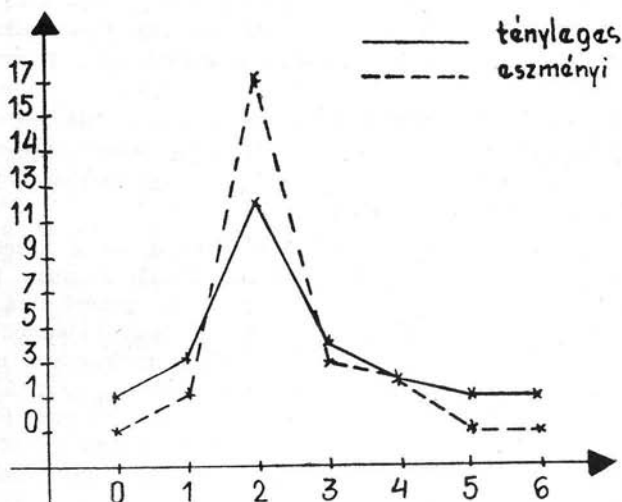
Mikor születik az első gyermek?

A gyermek minden időkbén „áldást“ jelentett, akinek érkezését az esemény fontosságának kijáró népszokásokkal ünnepelték. A hagyományos családban a gyermek egyrészt a munkaerő növekedését jelentette, másrészt a sok gyermek az elesettséget és szegénységet is elősegítette. A házasságkötés után azonnal várták a gyermeket. Napjainkban a gyermek nem jelent a családnak sem munkaerőt, sem szegénységet. Az egészségügyi ellátás és az életszínvonal emelkedésének köszönhetően minimálisra csökkent a gyermekhalandóság.

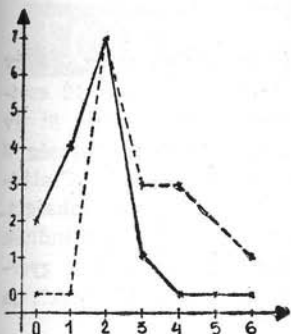
Melyik az az életkor, melyben a nő a legalkalmasabb a szülésre és gyermeknevelésre? Asszonyaink véleménye szerint 20–30 év között. A vélemények nemcsak a biológiailag ajánlatos kort veszik figyelembe, hanem a társadalmi érettség fokát is.

Az első gyermek fölmérésünk családjainál a házasságkötés után átlag 2,2 évre született. Leggyakoribb az egy évre születés (34 eset); két évre (19 eset), három évre (6 eset), négy évre (5 eset), hat évre két esetben, kilenc és tíz évre két esetben. Tehát általános gyakorlat az „évet várni“. Az átlagszám kódösíti az előfordulási gyakoriságot. Például egyetlen tízéves eset és tíz egyéves eset átlaga 5,1 év, holott a tízéves eset kivételnek is vehető. Az első gyermek szülésénél az anyák átlagos életkora 24,6 év. Közvetlen a házasság után történő szülést ajánlják nyolcan. A vélemény egyezik a valósággal fele-fele arányban, s nemegyezéseknél az első gyermek két-három évre született. A házasságkötés első évében ajánlatosnak tartják a szülést a fiatalkori könnyebb nevelés miatt. Egészségi szempontból nem javasolják a terhesség elodázását.

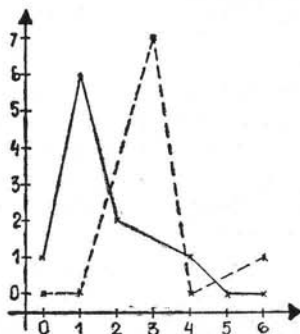
Egy év eltelését 17-en vélik ideálisnak. A vélemény 16 esetben egyezik a gyakorlattal. A motivációs alap családvédelmi indítékú, a házasság stabilitását és anyagi megalapozását célozza: „egy év a fiataloké, a többi a felelőségé, kötelességé“; „kell egy év, amíg a házastársak összeszoknak“; „anyagilag alapoznak“.

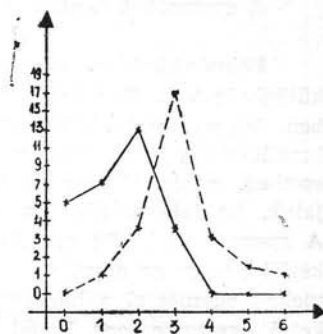
A munkások tényleges és eszményi családonkénti gyermekszáma

A tisztviselők tényleges és eszményi családonkénti gyermekszáma

A technikusok tényleges és eszményi családonkénti gyermekszáma

Az egyetemet végzettek tényleges és eszményi családonkénti gyermekszáma

Két év eltelése mellett vannak 27-en. Valóság és eszmény egyezik hat esetben. Az eltérés a gyermeknevelés negatív tapasztalatából ered, mert ezeknél a családoknál vagy a házasságkötés után azonnal született a gyermek, vagy négyöt évre. Ennél a csoportnál a család anyagi megalapozása mellett megjelenik a lakás és lakberendezés elsődlegességének igénye, a házasság szilárdságának időbeni ellenőrzése és a hosszabb szórakozási periódus szükségessége is.

A három évi várakozást 16-an tartják a legjobbnak. Eltérés van három esetben. Az eltérő véleményeket szintén negatív tapasztalat alapján formálták, az első gyermek az egyik családnál egy évre, a másikon tíz évre született. Ennél a csoportnál az anyagi megalapozás dominál a szórakozással együtt. Négyéves eszménye öt családnak van, egyezés három esetben. Az érvelésnél a szórakozás igénye az uralkodó.

A kinyilatkoztatott vélemények ösztinteségét kérdéssel ellenőriztük: „Mi fontosabb fiatal házasoknak, először legyen meg a gyermek, előbb szórakozzanak, vagy először az anyagi alapra összpontosítsanak?” Azok, akik azonnal a házasságkötés utánra javasolták a gyermek születését, elsődlegesnek tartják a gyermeket 60%-ban, 40%-uk az anyagi alapot és szórakozást tartja fontosabbnak. Az egyévi várakozást valló véleményeknél 41%-kal vezet az anyagi alap fontossága, 34% a szórakozást véli legelsőnek, míg 25% a gyermeket. A két év várakozást ajánlónál elsődleges az anyagi alap megteremtése (70%), utána a szórakozás (30%). A hároméves várakozást véleményezőknél első a lakás (45%), második a szórakozás (42%) és utána a gyermek (13%). A megkérdezettek összességéből az anyagi megalapozás elsődleges a családok 64%-ának, a gyermek mindenekelőtt 20%-nak és a szórakozás 16%-nak. A véleménynyilvánítás ösztinteségét, az első gyermek születési évét illetően, igazolja a fontossági sorrend felállítása; ahogy növekedik a várakozási évszám, úgy csökken a gyermek elsődleges fontosságát fenntartó vélemények százaléka, és növekedik a szórakozásé. Helyes az a vélemény, hogy a gyermeket anyagilag és lelkileg felkészülve kell fogadni. Ám nagyon tág körű az anyagi alap fogalma, és családonként változó az alapot alkotó javak leltára. A családok motiválása az első gyermek születésére vonatkozóan a család érzelmi és anyagi szilárdságát tartja szem előtt. A családok megfelelő komolysággal és felelősséggel viszonyulnak a gyermekneveléshez.

A gyermekek közti korkülönbség

Felmérésünkben az első és második gyermek születése között átlag 3,4 év különbség van. Egy év korkülönbség nyolc esetben, két év korkülönbség 12 esetben, három év korkülönbség 8 esetben, négy év korkülönbség 7 esetben, öt év korkülönbség 7 esetben, hat év korkülönbség 3 esetben, hét év korkülönbség 3 esetben, nyolc, illetve kilenc év korkülönbség 1—1 esetben mutatkozik. Család-jaink, ha lehetőségük lenne újrakezdeni, elkerülnék a túl nagy korkülönbséget. A gyermekek között egy év korkülönbséget tartanak ideálisnak 12-en. Az indíték kétféle, vagy az anya, vagy a gyermek javát keresi: „jobban megtalálják a gyermekek egymással a hangot“; „van, akivel játszodjanak, közös a problémájuk“; „a kettő egyszerre, egy bajjal felnő“; „a kisebb tanulhat a nagyobbtól“.

A két évet javaslók is az anyát és gyermeket tartják szem előtt: „egyik gyermek vigyáz a másikra“; „egyszerre gyermekek, közeli a lelkiviláguk“; „a kisebb tanulhat a nagyobbtól“; „pihenjen az anya egy évet“.

Három év korkülönbséget azért tartanak ideálisnak, mert egyik gyermek fejlődése nem akadályozza a másikat: „egyik segít a másiknak“; „a nagyobb segít vásárolni“; „két kicsivel egyszerre sok baj van“.

A három és négy év korkülönbséges eszménynél a gyermek java háttérbe szorul az anya javát szolgáló érvek mellett. Megjelenik a szórakozási lehetőség kívánása is.

Harmadik szüléskor felmérésünkben az anyák átlagéletkora 27,9 év, az előző szüléshez viszonyított korkülönbség 2,7 év. A többgyermekes anyák gyermekei között nincs nagy korkülönbség.

A gyermekek születésének idejét kifejező óhaj és gyakorlat között nincs akkora szakadék, mint az ideális és tényleges gyermekszám között.

Családtervezési értékeink az országos átlagtól eltérőek. Nálunk az első szülés életkora 24,6 év, az országos 21,7 év; a második szülés nálunk 26,8, az országos 25,3 év; a harmadik szülés idejekor nálunk a nők átlag 27,9 évesek, az országos átlag 28,2 év. Magasabb az átlagos iskolázási fok, és népességünk városiasodó jellegű. Ettől az eltéréstől eltekintve értékeink kiegyensúlyozottabbak. Például a férjhezmenési kor országos átlaga 23 év, nálunk 22,7 év.

A családtervezés felmérése paradox eredményre vezetett; arra, hogy népességünkben *nem beszélhetünk tulajdonképpeni családtervezésről*. A válaszok nem tudatosan kítűzött és követett célra utalnak, hanem csak vélemények. A házasság előtt álló fiatalok családalképzése vagy romantikus jellege miatt irreális, vagy nem is létezik. Fiatal, érettségizett lányok vonakodva és elképedve válaszoltak: „hogyan lehet ilyesmit kérdezni?“ Megkérdeztük, az iskolában, osztályfőnöki órán beszéltek-e ilyen problémákról? „Igen — válaszoltak —, de egyikünk sem szólt egy szót sem, hallgattunk.“ Olyan területen végeztük kutatásunkat, ahol a probléma felvetése talán lényegesebb az esetleges, *helyi* megoldások ajánlásánál. Általános érvényűnek tartjuk az ifjúság hiányos felkészítését. Tisztázni kell az ifjúság előtt világosan azt a kérdést, hogy mindenkire — neme alapján — meghatározott feladat hárul a családi életben, olyan feladatok, melyek egyenrangúak és -értékűek. Meg kell tanítani az ifjúságot saját képességeinek, lehetőségeinek és helyzetének reális felmérésére.

Kósa-Szánthó Vilma